

MIRNICS KÁROLY

Asszimilációs tényezők és asszimilációs politika Jugoszláviában (Vajdaságban)

Az egykori Jugoszlávia térségében 1990-1996 között a délszláv népek egymás közötti balkáni háborújában genocídiumnak, a nemzetiségekkel szemben pedig etnocídiumnak voltunk tanúi, amelyet nagyon hosszú asszimilációs folyamat előzött meg. A demográfiai elméletek és megfigyelések egybehangzóak a tekintetben, hogy ha egy államalkotó nép területén a nemzeti kisebbségek (vagy etnikai csoportok) aránya folyamatosan csökken, és az össznépségen belül az ötszázalékos kritikus határ alá kerül, olyan nyomasztó és visszafordíthatatlan folyamatok indulnak meg, amelyeknek következtében - a mai nyitott globális társadalmi és gazdasági környezetben - eltűnésük megállíthatatlanná válik. Asszimilálódnak (beolvadnak) az államalkotó népbe, és bekövetkezik az addig féltve őrzött és nemzedékről nemzedékre továbbadott nemzeti azonosságtudat elhalása.

Az etnológiában, szociológiában és kulturális antropológiában állandó vita folyik arról, hogy mi mit idéz elő és előz meg: az asszimiláció okozza-e a nemzeti azonosságtudat elvesztését, vagy éppen fordítva történik: előbb meggyengül a nemzeti azonosságtudat, s ez indítja el és teszi folytonossá az asszimilációt. Ebből az következik, hogy két külön folyamatról van szó, amelyek semmiképpen sem azonosíthatók. Az államalkotó nemzetekkel is előfordul, hogy bizonyos esetekben egy ország népessége részlegesen elveszti identitástudatát. Ez általában tartós nemzetközi nyomásra (vagy elnyomásra) következik be, de nem követi más nemzetbe való beolvadás. Csupán arról van szó, hogy a nemzeti azonosságtudat latenssé válik, de nem tűnik el. A szocialista országok története 1945-1989 között azt példázza, hogy bár valamennyiben internacionalista, nemzetek fölötti vagy államnemzeti (Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia) eszmék uralkodtak, mégsem olvadt be egyik nemzet a másikba. A nemzeti nyelv kommunikációs eszköz maradt, még ha a nemzeti azonosságtudat meg is gyengült.

Az államalkotó nemzet területén élő nemzeti kisebbségek esetében azonban a fentebb említett két folyamat már jóval szorosabban (szinte elválaszthatatlanul) egymásba kapcsolódik. A nyelv nem tartható meg sokáig kommunikációs eszközként, ha nem kötődik a nemzeti azonosságtudat értékeihez. A nemzeti azonosságtudat elvesztésének folyamata (elsősorban az identitástudat nemzedékek közti továbbításának az akadályai miatt) beolvadáshoz, a hosszan tartó elnyomás végén az államalkotó nemzet azonosságtudatának elfogadásához vezet. A nemzeti kisebbség nem olvadhat be anélkül az államalkotó nemzetbe, hogy ne veszítene el azonosságtudatát. A nemzeti azonosságtudat elvesztésével visszafordíthatatlanul elvész a nemzeti nyelv is mint egyéni (családon belül használt) és mint közösségi kommunikációs eszköz.

Amíg az államalkotó nemzeteknél az ország nyelve képes viszonylagos kommunikációs függetlenséget és önállóságot mutatni a nemzeti értékekkel és tartalmakkal szemben (igaz, a nemzeti latens formában jelen van), addig az államalkotó nemzetek területén élő nemzeti kisebbségek esetében egymásba fonódásuk mindig asszimilációt indít el, és a nemzeti azonosságtudat teljes elvesztésével fenyeget.

Egy nemzedéken belül (az egyéni élet elejétől a végéig) általában nem vagy csak nagyon ritkán tapasztalhatjuk egyidejűleg a teljes asszimilációt és a nemzeti azonosságtudat teljes elvesztését - mindkettő az anyanyelvhez és a nemzeti közösséghez való kötődés megszűnésében és az államalkotó nemzet nyelvéhez és közösségéhez való kizárólagos ragaszkodásban nyilvánul meg. Egy-egy nemzedéken belül a nemzeti azonosságtudat részlegesen vagy teljesen meggyengülhet, az anyanyelv azonban továbbra is megmarad

egyéni és közösségi kommunikációs eszközként, még akkor is, ha egyéni és közösségi használatának elkerülése egyre gyakoribbá válik

Az utódnemzedéknél asszimiláció esetén általában bekövetkezik a szülő anyanyelvéről mint egyéni és közösségi kommunikációs eszközről, valamint a nemzeti azonosságtudatról való teljes lemondás, illetve az új anyanyelv és nemzeti azonosságtudat elfogadása. Amíg a nemzeti azonosságtudat elvesztése egy nemzedéken belül lehet részleges vagy teljes, állandó vagy nem állandó, gyenge vagy erős (például ugyanazok az egyének és csoportok egyik népszámlálástól a másikig ingadoznak, s hol jugoszlávnak, hol szerbnek, hol magyarnak vagy internacionalistának stb. tartják magukat, de magyar anyanyelvhasználatuk megmarad), addig két nemzedék után a nemzeti azonosságtudat-váltás általában visszafordíthatatlan folyamattá válik, és mindig végleges, teljes és állandó (például a magyar szülő gyermeke szerb azonosságtudatúvá és anyanyelvűvé lesz, még akkor is, ha új anyanyelvét az iskolában tanulta).

Az asszimiláció ott áll a depopuláció elején és végén. Az asszimiláció mint demográfiai jelenség mindig depopulációt vált ki a nemzeti kisebbségi közösségben. Mi több, gerjeszti és felgyorsítja azt. Ennek ellenére az asszimilációt nem szabad összetéveszteni sem a depopulációval, amelynek elsődleges kiváltó okai mindig vitális jellegűek, s mindig a vitális népmozgalmi folyamatokban keresendők; sem a migrációval, amely szintén a nemzeti kisebbség erejét gyengíti és lélekszámának a csökkenését eredményezi.

Az asszimiláció az etnikailag vegyes házasságokban és családokban lejátszódó nemzedékváltás, illetőleg a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásának szűkítése vagy az arról való önkéntes lemondás (amikor már nem látják benne az egyéni érvényesülés és a társadalmi felemelkedés lehetőségét) miatt következik be.

Az asszimiláció indikátorai:

1. az etnikai vegyes házasságban élő nemzetiségi szülő azonosságtudatának gyengülése és az utódnemzedék anyanyelvváltása az államalkotó nemzethez tartozó szülő javára;
2. a családon belüli azonosságtudathoz való ragaszkodás hagyományának a megváltozása;
3. a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásának romlása, megvonása vagy a hozzá való ragaszkodás megszűnése a kisebbségi szülők részéről;
4. a nemzeti hovatartozás kinyilvánítása és az anyanyelv ismerete közötti egyre növekvő eltávolodás;
5. az anyanyelvhasználat szűkítésének állandósított törvényes vagy a törvényeket megkerülő gyakorlata.

A titói Jugoszlávia különösen nagy eredményeket tudott felmutatni a nemzeti kisebbségek törvényes és adminisztratív eszközökkel elért asszimilációjában. Azáltal, hogy a kommunista párt ideológusai megfogalmazták és kidolgozták a jugoszláv államnemzet ideológiailag vonzó fogalmát, és a magukat jugoszlávnak vallókat kiváltságokban részesítették (elsősorban a foglalkoztatásban, az egyéni felemelkedés útjának egyengetésében és a társadalmi érvényesülésben, a polgári szabadságjogok „egyenlők között is egyenlőbbek” gyakorlatában), viszonylag türelmesebb és erőszakmentesebb asszimiláció alapjait rakták le. A világ közvéleményében az a benyomás keletkezett, hogy Jugoszláviában az asszimiláció teljesen erőszakmentesen, észrevétlenül, maximális türelemmel, mint természetes asszimiláció megy végbe.

A nemzeti kisebbségek asszimilációját nagymértékben elősegítette az a körülmény, hogy Jugoszlávia környezetéhez igazodva teljes egészében elfogadta a kommunista internacionalizmus gyakorlatát, még ha ezt a gyakorlatot a maga módján modernizálta és európaiasította is. A „testvériség-egység” gyakorlata semmiben sem különbözött a proletár internacionalizmus, a szocialista hazafiság, a „szovjetszkij grazsdanyin” vagy a „szovjetszkij cselovek” propagandájától, kötelező elfogadtatásától és erőltetett kínálásától. Az ideológiai

alap minden esetben az internacionalista tartalom és a nemzeti formalitás volt. Ugyanakkor a nemzetiségi kérdés belpolitikai kérdésként való kezelése és az egymás ügyeibe való kölcsönös be nem avatkozás elve, amely a szocialista tábor országainak egymás közti viszonyát jellemezte, és amelynek éppen Tito volt a legfőbb szószólója, kapóra jött Jugoszláviának. Ennek köszönhetően ugyanis Magyarország sohasem emelte fel szavát a Jugoszláviában élő magyarság asszimilálása ellen. A szerbek egymillió román nyelvű vlahot is asszimiláltak, de Románia sem tiltakozott.

Szociológiai szempontból vizsgálva a kérdést, a városiasodás és iparosodás elképesztően gyorsan véghezvitt és mindenképpen esztelen gyakorlata megfelelő ideológiára lelt a nemzetek és nemzetiségek elnemzetlenítésében: az államnemzetbe történő homogenizálásában. Jugoszláviának nagy nemzetközi tekintélye volt, a nemzeti kisebbségek anyaországainak viszont nagyon kicsi (szovjet elnyomatás és szolgálalkúság). Ez is nagymértékben befolyásolta minden nemzeti kisebbség ragaszkodását anyanemzetéhez, nemzeti kultúrájához és nyelvéhez. A Jugoszláviában élő nemzeti kisebbségek meggyengült közösségi és nemzettudatuk folytán - kevés kivétellel - úgyszólván semmilyen ellenállást nem tanúsítottak az asszimilációval szemben. Szinte valamennyien megfeledkeztek nemzeti történelmükről és értékeikről. A „jugoszlavizmus”, a jugoszlávvá válás különösen vonzó volt az ifjú nemzedékek számára. A szórványokban - ahol a nemzeti kisebbségek aránya már öt százalék alá csökkent; ahol különben is gyenge volt a közösség kohéziós ereje, mert a közösségi társasági kapcsolatoknak és a fiatalok szórakozási lehetőségeinek a megszervezése egyre nehezebben leküzdhető akadályokba ütközött; ahol a nemek egyensúlya is felborult a városokba és ipartelepekre költözés folytán; ahol ennek következtében előrehaladt a kultúravesztés folyamata - hódított leginkább a jugoszlavizmus, a jugoszlávvá válás eszméje (Szerémség, Újvidék, Zrenjanin ipari lakótelepei stb.). Nem sokkal maradt el ettől a nemzeti közösség többi része sem. A szülők hagyományos kultúrájának, eszmei értékeinek egyik napról a másikra történő elutasítása, az egyes korosztályok és nemzedékek közötti szolidaritás gyengülése, a nemzedékek kölcsönös ellenőrzésének, egymás iránti felelősségérzetének és az egymással való törődésnek az elvesztése, ugyanakkor a szerb nyelv egyre jobb elsajátítása az iskolarendszerben, mind olyan tényező, amely elősegítette az önkéntes asszimilációt.

Már a háború utáni első nemzedék elvesztette nemzeti tartását (a magyarok kerülték a magyar nemzettudatnak még a látszatát is). Minden újabb nemzedék, amely róla mintázta eszményképét, tőle kapta magatartásmintáit, sietett anyanyelvéről lemondani és vegyes házasságot kötni. A Kommunista Szövetség (párt) minden alkalmat megragadott, hogy a testvériség-egység eszméjét harsogja a leghatásosabb médiákban, ezzel itatta át az oktatást, az irodalmat és a mindennapi életet. A kommunista pártba milliós tömeget vontak be, szintén azzal a céllal, hogy minél sikeresebben befolyásolják és manipulálják az emberek tudatát.

A titói korszak a lehető legnagyobb privilégiumok juttatásával kinevelte a maga nemzetiségi politikai és értelmiségi elitjét. Ennek célja az volt, hogy még hatékonyabbá tegyék az asszimilációs politikát, és a nemzeti azonosságtudatot még jobban elhomályosítsák. Ez az elit jó példával járt elől a vegyes házasságok kötésében és propagálásában; s abban is, hogy a szerb nyelv használatát gyakran még a magyar társasági életben is bevezette; valamint abban, hogy gyermekeit szerb tannyelvű iskolákba íratta, és a családban sem tanította meg a második nyelvre.

Összegezve: a titói korszakban (1945-1989) nemcsak a nemzetiségek társadalomba való „beintegrálásán fáradoztak, hanem tudatos, ideológiai és manipulatív módszerekkel jól átgondolt és megalapozott asszimilációs politikát folytattak, és a nemzeti azonosságtudat elhomályosítását tűzték ki célul. Ugyanakkor az államnemzeti politika nem légtüres térben jött létre és érvényesült, hiszen a nemzetiségek egy államalkotó nemzet közegében éltek. A nagyszerb nemzettudat szüntelenül jelen volt a pártpolitikában, s csak időnként tudta háttérbe

szorítani vagy elkendőzni céljait. A nagyszerb indulatok és nemzeti törekvések 1987 után elszabadultak, és az addig elért eredményeket, a viszonylag türelmes asszimilációs politikát felszámolták. Ettől kezdve a nemzetiségi asszimilációs politika erőszakossá vált: a nemzetiségi intézmények nagy részét megszüntették, illetve finanszírozásukat jelképesé tették vagy teljesen leállították; a nemzetiségi oktatási rendszert törvényesen szűkös keretek közé szorították; a nemzetiségek számára megalázó tanterveket fogadtak el, amelyek a szerb nemzeti értékeket magasztalták; a szerb társadalom minden rétegét nemzeti gyűlöltre uszították; a nemzetiségi értelmiség jelentős részét elűdözték, illetve emigrációba kényszerítették azzal a céllal, hogy többé ne térjen vissza; a délszláv népek balkáni háborújában a nemzetiségeket ágyútölteléknek használták, hogy fogyásukat meggyorsítsák, illetve menekülésre kényszerítsék őket, hogy többé ne térjenek vissza szülőföldjükre (etnocídium); a nemzetiségeket nacionalista, sovinszta, fasiszta nagyszerb terrornak vetették alá, hogy megfélemlítsék őket, és nemzeti hovatartozásukat megmásítsassák; számos más anyanyelvű jugoszlávot szellemi terrorral rávettek, hogy szerbeknek vallja magát; a nemzeti kisebbségek vagyontát szerb menekülteknek ígérték, hogy elűdözzék őket; szándékosan nemzeti bizalmatlanságot és türelmetlenséget szítottak a nemzetiségekkel szemben a médiákon keresztül és még inkább a mindennapi életben; állami (belső) utasításra a más nemzetiségűeket tömegesen bocsátották el az állami vállalatoktól, közintézményektől, a közigazgatásból, megélhetési lehetőség nélkül hagyva őket; a nemzetiségi jelképek használatát mindenütt megtiltották, helyüket a nagyszerb jelképek foglalták el; bevezették az államnyelvet; eltörölték a kétnyelvűséget a közigazgatásban, a bíróságokon, a képviselő-testületekben, közintézményekben, közhivatalokban és vállalatoknál.

Az etnocídiumnak ezen legerőszakosabb módszerei sokáig rejtve maradtak az európai közvélemény előtt. A becslések szerint mintegy kétszáz-kétszázötvenezer jugoszláv és nemzetiségi lakos, illetve velük rokoni vagy baráti kapcsolatban levő szerb hagyta el a jelenlegi Jugoszlávia területét. Mivel a jugoszláv térség helyzete továbbra is rendezetlen, az országból való elvándorlás folyamatossá vált. Mindez a nemzetiségi népesség jövőbeni reprodukcióját kérdőjelezi meg. A nemzetközi közvélemény számtalanszor elmarasztalta Jugoszlávia etnocid nemzetiségi politikáját, s követeli annak gyökeres megváltoztatását.

Várhatóan a balkáni háborút katonailag és gazdaságilag elvesztett Szerbia új (rég) politikai vezetősége mindent el fog követni, hogy a nagyszerb nemzeti törekvések békésebb eszközökkel ugyan, de megvalósuljanak, és amelyet igyekszik elfogadhatóvá tenni a nemzetközi közvélemény számára. Ezért a nagyszerb nemzeti törekvéseket hamarosan ismét a jugoszlavizmus köntöskében fogja kínálni. Az asszimilációs politika nem hagy kibúvót: aki nem akar közvetlenül szerbbé asszimilálódni, ideiglenesen megmaradhat jugoszlávnak.

A továbbiakban vizsgáljuk meg Jugoszláviának az asszimilációs politikában elért „eredményeit” mindenekelőtt a Vajdaságban. A tartományban ugyanis jelentős számú nemzeti kisebbség élt és él, amelyek közösséggé szerveződtek. Közép-Szerbiának és Belgrádnak is vannak nemzetiségi lakosai, életük azonban nem közösségileg szervezett, hanem egyénileg, ezért tanulmányomban velük nem foglalkozom. A tíz-tizenötezer albán kivételével - akik olcsó munkaerőként, „vendégmunkásként” tartózkodnak Belgrádban - a nemzeti kisebbségek mindegyike nemzeti azonosságtudata elvesztésének előrehaladott szakaszában van, és asszimilációja is szinte teljesen befejeződött.

Első indikátor: vegyes házasságok (etnikai heterogámia)

Az etnikai endogámia (homogámia) és az etnikai heterogámia emberi jogi és erkölcsi szempontból teljesen azonos értékű. A házasságkötés a mai kor követelményeihez igazodva a házastársak szabad választásán és akaratán alapul. Szabad választásukat és akaratukat azonban behatárolják bizonyos objektív tényezők. Az etnikai homogámia (az azonos

nemzetiségük között kötött házasság) nemcsak az egynemzetiségű, hanem a soknemzetiségű országokban is jóval gyakoribb, mint az etnikai heterogámia (a különböző nemzetiségek között létrejött házasság). Ez az a tény, amely az etnikai közösségeket reprodukálja. Ugyanakkor viszont elkerülhetetlen az etnikai heterogámia is, mivel a mai világban az etnikai közösségek sohasem önmagukba zártak. Ellenkezőleg: a kor követelményeinek megfelelően egyre nyitottabbak és kooperatívabbak iparban, kereskedelemben, turizmusban, a városi és társadalmi élet minden megnyilvánulásában egyaránt. A gazdasági élet egyenetlen fejlődése vagy fejlesztése következtében a népesség vándorlása és költözése egyik térségből a másikba jelentős. Ennek szemmel látható következménye az etnikai heterogámia. Ugyanakkor etnikai heterogámiára ösztönzött mindenekelőtt az, hogy a soknemzetiségű Szerbiában - népességének 35-40 százaléka nem szerb - a homogámia feltételei nem minden esetben adóttak: különbözik a házastársak iskolázottsági és szakképzettségi szintje, szakmai és tevékenységi lehetőségei, anyagi jóléte, mindenekelőtt pedig a társadalmi felemelkedés és érvényesülés esélyei stb.

Szerbiában, illetve a Vajdaságban heterogámiára ösztönzött az is, hogy a nők, illetve a férfiak házassági kapcsolataik révén igyekeztek javítani előnytelen társadalmi és gazdasági, valamint anyagi helyzetükön, érvényesülési lehetőségeiken, megbecsültségükön, alacsonyabb iskolázottsági szintjükből származó hátrányukon stb. A magyar, szlovák, román és ruszin nők esetében kifejezettebb volt a felfelé házasodás jelensége, mint a férfiaknál. A Vajdaságban az etnikai heterogámiának a felsoroltakon kívül számos más oka is volt, ezek még jobban megvilágítják a jelenséget. A társadalmi-gazdasági okok közül kiemelhetők az urbanizációt kísérő jelenségek, a gazdaság fejlesztésének visszafogása a nemzetiségek lakta területeken, a nemzetiségek (akta helységek tervszerű betelepítése szerb és montenegrói népességgel már 1945-ben megkezdődött, a többségi szerb népesség számarányánál nagyobb részvétele a társadalmi és állami szervezetekben, a szerb nép hegemoniája és hegemon tudata, a nemek közötti egyensúly megbomlása mindegyik nemzeti kisebbség esetében, a nemzetiségi szórványok teljes elszigeteltsége. (Minél kisebb az etnikai csoport egy településen, annál gyakoribb és sokszorozódik a heterogámia eshetősége.)

A szerb nép dominanciája a társadalom és az állam minden sejtjében, az államhatalom kisajátítása, a gazdasági lehetőségek elosztásával való manipulálás a szerb nép részéről, mindez üres formalitássá tette a meghirdetett, törvényekbe és jogszabályokba foglalt egyenjogúságot. Ebből kifolyólag sokan tudatosan és még többen tudat alatt törekedtek egyéni érvényesülésük útját úgy egyengetni, hogy a szerb dominancia elfogadásában keresték és találták meg a kibontakozás könnyebben elérhető esélyeit. Lényegében elmondható, hogy a nemzetiségek túlnyomórészt önként vállalták az asszimilációnak ezt a formáját. Az asszimiláció legerőszakosabb kényszerítő Formáit nem alkalmazták (kivéve a kommunista párt vezető kádereit, akiktől már 1945-től kezdve elvárták, hogy vegyes házasságot kössenek).

A nemzeti agresszivitás kizárólag ideológiai síkon jelentkezett, itt azonban nyomasztó hatása volt. Arcátlanul hirdették és nagy hangerővel propagálták az etnikai vegyes házasságok nagyobb erkölcsi értékeit és kívánatos voltát. Hiába leplezték a szerb dominancia céljait. Mivel tagadták, hogy az etnikai homogámia teljesen egyenértékű az etnikai heterogámiával, ezzel éppen nemzetiségi politikájuk képmutatását igazolták, és a szerb hegemonia céljait bújtatták kommunista frázisok mögé. A társadalom és az állam etnikai homogenizálása szerb nemzeti és nacionalista indíttatású volt. A vegyes házasságokban majdnem minden esetben megszűnt a házastársak kétnyelvűsége, hogy helyet adjon a szerb egynyelvűségnek. Éppen ebben van a propaganda romboló hatása. A szerb házastárs vagy szülő dominanciája határozta meg az utód anyanyelvét és nemzeti azonosságtudatát. A család körüli atmoszféra is ezt a döntést sugallta és szorgalmazta. Ennek hatására dinamikusan nőtt a vegyes házasságok száma a Vajdaságban, ami jól látható az alábbi áttekintésből.

Az etnikailag vegyes házasságok száma és aránya a Vajdaságban

	1956	1960	1965	1970	1975	1980	1988	1993
Számuk az összes házasság arányában	2551	4212	4067	4442	4309	4288	4577	2844
Százalék	17,3	20,2	23,3	24,0	25,5	27,2	33,7	24,8

A vegyes házasságok abszolút száma és aránya az összes házasságkötésen belül egészen 1988-ig nőtt. Ugrásszerű az emelkedés 1960-tól, amikor elkezdtek a vegyes házasságok erőszakos „népszerűsítését”, és a vegyes házasságban élő párokat előnyhöz juttatták munkahelyükön, pályázatokon, a lakásigénylésnél stb. A vegyes házasságok hetven százaléka 1988-ig délszlávok egymás közti házasságára korlátozódott, s 30 százaléka kötött délszláv és nem délszláv felek között. Mintegy ötvenszázalékos arányban a szerbekkel kötött vegyes házasságok dominálnak. A délszláv népek között kiobbant háború kezdete óta azonban az arányok jelentősen eltolódtak: csökkent a szerbek és horvátok közti házasságok száma; miközben a többi nemzetiségek közti változatlan maradt. Ugyanakkor jelentősen növekedett a szerbek és a nemzetiségek közti házasságok száma, mintegy hetven százalékot tesz ki.

A vizsgálat kimutatja a nem délszláv nemzetiségek vegyes házasságkötéseiben mutatkozó különbségeket. Hovatovább kiemelkedő a ruszinok vegyes házasságainak az aránya, amely 1988-ban már meghaladta összes Házasságkötéseik ötven százalékat. A szlovákok és ruszinok vegyes házassága ugyanebben az évben harminc, a magyaroké 25 százalékot tett ki az összes házassághoz viszonyítva. Ahogyan csökken a nemzetiségek lélekszáma egyes körzetekben és településeken, úgy növekszik a szórványvá váló közösségekben a vegyes házasságok száma és aránya.

A következő táblázatból kiderül, hogy a ruszin és a román nemzeti kisebbség a végleges asszimiláció szakaszába jutott, amikor a folyamat már visszafordíthatatlan. Ezeknek a nemzeti kisebbségeknek a népessége öregedett el a legjobban, s ebből kifolyólag a házasságkötések száma is vészesen megfogyatkozott. A szlovák nemzeti kisebbség sem képez többé olyan zárt közösséget, mint harminc évvel ezelőtt, és szintén az asszimiláció útjára lépett. A magyar nemzeti kisebbség a legnyitottabb, részben tömbben, szigeteken, másrészt szórványokban élő népesség. Nagy területen lakik, és szinte minden településen állandó érintkezésben és szoros kapcsolatban áll a szerbekkel. (A horvátokkal Szabadka egyes kerületeiben szinte kétnyelvű közösséget képez.) Ehhez képest asszimilációs mutatója nem olyan rossz.

A vegyes házasságok aránya az összes házasságokhoz viszonyítva

Nemzetiség	1950-53	1960-62	1962-70	1979-81	1988	1993
	Százalékban					
Magyar	19,9	23,6	28,2	26,6	24,7	25,0
Férfi	17,1	20,4	26,7	19,5	23,0	22,6
Nő	22,7	26,6	29,6	32,5	26,3	27,4
Román	28,9	24,0	27,8	42,6	35,6	36,0
Férfi	20,4	24,6	28,8	43,2	35,5	30,1
Nő	17,3	23,8	26,8	41,9	35,8	41,9
Ruszin	36,5	50,4	59,6	60,6	58,6	55,2
Férfi	35,0	49,7	61,9	60,6	57,9	53,1
Nő	37,8	61,1	67,3	60,6	59,3	58,3
Szlovák	19,8	27,9	32,1	32,7	31,4	25,4
Férfi	17,3	24,4	26,6	27,6	30,0	24,2
Nő	21,1	31,0	36,8	37,1	32,7	26,6

Mind a négy nemzeti kisebbségnél csökken a házasságkötések száma, ami szintén fogyásukat jelzi (hiszen a gyermekek túlnyomó része házasságban születik). Például a magyar nemzetiségű nők esetében az összes házasságkötések száma a következőképpen

alakult: 1956-ban 4088 (ebből magyar férfival 3361); 1970-ben 3941 (ebből magyar férfival 3009); 1981-ben 2908 (ebből magyar férfival 2110); 1993-ban 1904 (ebből magyar férfival 1361). Az elmúlt 37 évben a magyarok házasságkötési indexe mínusz 46,5 volt, az etnikai endogámiáé pedig mínusz 40,4.

Ha ezek után abból a szerény és alábecsült feltevésből indulunk ki, hogy az 1956-1996 közötti időszakban (40 év) átlagosan csupán 1,5 gyermek született a vegyes házasságokban (holott tudjuk, hogy az időszak elején még két gyermeknél is több, de az időszak végén még mindig 1,6 - 1,7 gyermek született), akkor arra a következtetésre jutunk, hogy mind a négy nemzetiség esetében nagyszámú utód vált közvetlenül szerbbé vagy szerb anyanyelvű jugoszlávvá. (Ehhez a bizonyítékot azok az iskolai statisztikák szolgáltatják, amelyekből látszik, hogy sem a szerb nemzetiségű, sem a jugoszláv, de a magyar anyanyelvű gyermekek sem iratkoznak magyar tannyelvű tagozatokba.) A becslés (körülbelül ötszázalékos eltéréssel) a következőt mutatja az 1956-1996-os időszakra.

A vegyes házasságok száma és a közvetlen asszimilációs veszteség

Nemzetiség	Összesen	Férfi	Nő	Veszteség
Magyar	72 400	31 400	41 000	54 300
Román	8 700	4 400	4 300	6 525
Ruszin	9 200	4 200	5 000	6 900
Szlovák	14 300	6 200	8 100	10 725

A közvetlen asszimilációs veszteség a magyaroknál eléri az 1991-ben összeírt össznépeesség 16 százalékát, a románoknál 22 százalékát, a ruszinoknál 38 százalékát, a szlovákoknál 22 százalékát. A közvetett demográfiai veszteség azonban szinte fölbecsülhetetlen, hiszen például a magyarok esetében a családalapító és népességet megújító korcsoportnál (nullától 29 év) az ötven százalék felé közelít.

A ruszinok összes vegyes házassága 50, a szlovákoké 51, a románoké 70 és a magyaroké 51 százalékban szerbvel kötött. A vegyes házasságban élő magyar férfiak 36, a nők 29 százalékának házastársa horvát nemzetiségű. A szerbekre és a horvátokra jutott tehát a vegyes házasságok 82 százaléka, a többi vegyes házasságkötés arányos, egy-két százalékos szóródást mutat a többi nagyszámú nemzetiség, illetve etnikum között. A ruszinok és szlovákok magyarokkal kötött házassága összes vegyes házasságkötéseik 8 százalékát, illetve 13 százalékát tett ki; valamivel ritkább a románok magyarokkal kötött vegyes házassága (7 százalék). Általánosságban megállapítható, hogy nagy tarkaság mutatkozik a vegyes házasságok területén.

Második indikátor: a nemzetiségi családok helyzete

Az 1981-1991 közötti időszakban a nemzetiségi népességcsökkenés indexe a következő: a magyaroknál 88,0; a románoknál 82,2; a ruszinoknál 91,1; a szlovákoknál 91,4.

A gyermektelen és a gyermekes családok száma és aránya

Nemzetiség	Gyermektelen családok			Gyermekes családok (anya szerint)		
	1981	1991	Index	1981	1991	Index
Magyar	44 635	41020	91,9	65 968	56 246	84,5
Román	6 490	5 622	86,6	7 026	5 602	79,7
Ruszin	2 059	3 148
Szlovák	7 453	7 026	94,2	12 570	11213	89,2

Minden nemzet esetében gyorsabban csökken a gyermekes, mint a gyermektelen családok egymáshoz viszonyított aránya, valamint az össznépeség csökkenéséhez viszonyított aránya is.

Minden nemzet esetében gyorsabban csökken a gyermekes, mint a gyermektelen családok egymáshoz viszonyított aránya, valamint az össznépeség csökkenéséhez viszonyított aránya is.

Az 1981-1991-es időszakban, mint az adatokból nyilvánvaló, csökkent az etnikai endogámia a gyermektelen és különösen a gyermekes családokban valamennyi tárgyalt nemzetiségnél. Az etnikai endogámia (homogámia) jóval gyorsabban csökkent a gyermekes családoknál, mint a tárgyalt nemzetiségek össznépesége. A gyermekes magyar családok húsz százalékában más nemzetiségű volt az egyik házastárs; a szlovákoknál ugyanígy. A román családok közel 25 százalékában ugyanez volt a helyzet. Az etnikai heterogámiában a szerb, a jugoszláv és a montenegrói egyértelműen dominált (hetven százalék körül) valamennyi nemzetiség esetében. (Az itt nem tárgyalt etnikai kiscsoportokban ennél is nagyobb mértékben.)

<i>A gyermektelen és gyermekes családok etnikai endogámiája (homogámiája)</i>					
	1981	1991	Az összes házasságok arányában 1981-1991		Növekedési-csökkenési index 1981-1991
Gyermektelen családok	Szám		Százalék		
Magyar	39 107	35 026	87,6	85,4	89,5
Rómán	5 932	4 986	91,4	88,7	84,0
Ruszin	1667	...	80,9
Szlovák	6 547	6 002	87,8	85,4	91,7
Gyermekes családok (anya szerint)					
Magyar	54 158	44 224	82,1	78,6	81,6
Rómán	5 774	4 167	82,2	74,4	72,2
Ruszin	2105	...	66,9
Szlovák	10 277	8 505	81,8	75,8	82,7

<i>A gyermekek nemzetisége az etnikailag homogén családokban</i>				
	Azonos nemzetisége apa és anya		Azonos nemzetiségű gyerekek	
	1981	1991	1981	1991
Magyar	54158	44 224	53 380	43 355
Rómán	5 774	4 167	5 689	4 081
Ruszin	2 105	...	2 073	...
Szlovák	12 277	8 505	10169	8 323

Nem lehet azt állítani, hogy egy közösség megtartó ereje kizárólag a szülők és gyermekeik azonos nemzetiségén múlik. Ha azonban szilárd egyirányú asszimilációs erők hatnak a társadalomban, a közösség megtartó erejét mégis ezekben a családokban, azaz az ilyen homogámiában kell látni.

1991-ben 7466 magyar, 1084 román és 1758 szlovák anya élt etnikailag heterogén családban, gyermekeik nemzetisége megegyezett az apáéval (hetven százalékarányban szerb, montenegrói és jugoszláv). Ugyanakkor 6345 magyar, 1251 román, 1386 szlovák apa gyermekeinek nemzetisége az anyáéval egyezett meg. A gyerekek mindkét csoportban szerb anyanyelvűvé váltak az iskolai statisztika adatai szerint.

Magyar anya szerint 2883, magyar apa szerint 1978 olyan családvolt, amelyben egy vagy több gyermek jugoszlávnak vallotta magát; a románoknál 192, illetve 31; a szlovákoknál 655, illetve 56 ugyanez az adat. A románok és szlovákok tehát közvetlenebb módon

asszimilálódtak a szerb társadalomba, mint a magyarok. A magyarok szemében, jugoszlávnak lenni” sokkal nagyobb értéket képviselt, és ezért többen éltek a lehetőséggel.

A fenti áttekintésből kiviláglik, hogy a nemzeti kisebbségek, illetve a nemzetiségi szülők ellenállása igen gyenge az asszimilációval szemben. Az 1246 magyar anya szerinti és 1115 magyar apa szerinti családban, amelyekben két vagy több gyermek volt, csupán 536 esetben tartotta magát az egyik gyermek magyarnak. Ilyen esetek elhanyagolható számban fordultak elő a szlovák és román családokban. Ezekben a családokban arról van szó, hogy az előző házasságokból hozott gyermek vagy gyermekek válás után új családba kerültek, amelyben a féltestvérük szerb, montenegrói vagy jugoszláv volt. Az elvált vagy megözvegyült 8529 magyar anya gyermekei közül azok, akik vegyes házasságban születtek (ilyen 1524 volt), továbbra is megmaradtak szerbnek, jugoszlávnak stb. Ha a gyerekek az apával maradtak, igen gyakran igazodtak az apjuk nemzetiségéhez, még akkor is, ha más nemzetiségű anyától származtak. Ha feltesszük azt a kérdést, hogy hová tűnt például a magyarok 54 ezerre tehető asszimilációs vesztesége, megállapíthatjuk, hogy 1. a gyermektelen szerb, jugoszláv, horvát stb. családokban (házasságokban) jelentkezik; 2. megtalálható a szerb, jugoszláv, horvát stb. gyermekes családokban; 3. jelen van a kivándoroltak és a vendégmunkások körében; 4. az elhunytak között. Az asszimilánsok pontosabb helyét meghatározni és további sorsát figyelemmel kísérni nem könnyű feladat.

Harmadik indikátor: a nemzetiségi hovatartozás és az anyanyelv távolodása (alterofónia)

A nemzetiségi hovatartozás a jugoszláv népszámlálásokon és statisztikákban az egyén azon szubjektív kijelentésén alapul, hogy minek érzi vagy tekinti magát. Anyanyelvként azt a nyelvet jelöli meg, melyet kora gyermekkorában megtanult (több nyelv esetén az elsőt, amelyet megjelöl vagy bejegyeztet). A Vajdaságban szinte minden etnikai csoportban, illetve nemzetiségi közösségben akad bizonyos számú egyén, akinek nemzetisége és anyanyelve más. Ezt az etnogenezisben ismert jelenséget nevezik alterofóniának, amely nem más, mint az asszimilációs folyamat következménye. Az alábbi táblázat ezt a jelenséget a magyarok példáján mutatja be.

A vajdasági magyarok számának alakulása az 1981-es és az 1991-es népszámlálás idején

	1981	1991	A csökkenés százaléka
Nemzetiségi hovatartozás szerint	385 356	339 491	- 12,0
Anyanyelv szerint	369 965	344 667	- 6,8
Nemzetiségi hovatartozás és anyanyelv szerint is magyar	350 403	325 396	- 7,1
Szerb anyanyelvű, de magyarnak tartotta magát	33 625	11 941	- 64,5
Jugoszlávnak vallotta magát, de magyar anyanyelvű	12 272	14 789	+ 17,1

Az alterofónia jelensége a régi Jugoszláviában egyre terjedt: 1961-ben még csak 0,3 millió embert érintett, de 1981-ben már 0,7 milliót. Nem szerb anyanyelvűnek, de szerbnek, horvátnak, montenegróinak vagy etnikai muzulmánként tartotta magát 1953-ban 229 241, 1961-ben 196 996, 1981-ben 204 811 jugoszláv állampolgár. A magát nem délszlávnak valló, de anyanyelvük szerint szerb lakosok száma lassabban növekedett: 1953-ban 123 561, 1961-ben 104 817 és 1981-ben 141 473 volt. Jugoszlávia akkori nemzetiségi politikája szorgalmazta az integrációt. Nem folytatott olyan politikát, hogy a nemzetiségi hovatartozás és az anyanyelv azonos maradjon.

Az 1981-es népszámlálás szerint Jugoszlávia 21,2 millió lakosából 1,1 millió (az akkori megfogalmazás szerint) szerbhorvát nyelvű jugoszlávnak, 15 559 szerbhorvát nyelvű szlovénnek, 14 658 szerbhorvát nyelvű jugoszláv magyarnak tartotta magát: Volt még 9442 macedón, 7434 bolgár, 6000 albán, 2260 roma is, aki szerbhorvát nyelvű jugoszlávnak tartotta magát. Mintegy százezer vlah anyanyelvű viszont szerbnek vallotta magát. Kimutattak még 39 665 magyart, 25 166 macedónt, 20 649 romát, 14 080 szlovént, 10 443 albánt, akinek szerb az anyanyelve. Sok töröknek (16 703), etnikai muzulmánnak (16 475), albánnak (17 094) macedón az anyanyelve. Ugyanakkor albán anyanyelvű 17 094 etnikai muzulmán és 8866 roma; szlovén anyanyelvű 3533 horvát; 2129 horvát magyar, 3425 horvát pedig olasz anyanyelvű stb.

A Vajdaságban 1981-ben hasonló a helyzet. A 385 356 magyar nemzetiségű állampolgár közül 33 625-nek, a 47 282 román közül 4143-nak, a 69 549 szlovák közül 5781-nek, a 19 305 ruszin közül 4146-nak szerb az anyanyelve. Természetesen minél kisebb egy etnikai csoport, annál jobban ki van szolgáltatva az uralkodó állami vagy hivatalos nyelv kényszerítő hatásának. A bolgárok majdnem felének, a csehek és törökök ötven százalékának, az ukránok, zsidók, oroszok, lengyelek, olaszok, görögök kétharmadának anyanyelve ekkor már a szerb.

A 369 965 magyar anyanyelvű közül 350 403-nak a nemzetisége is magyar; a 44 960 román anyanyelvű közül 42 955-nek román, a 15 702 ruszin anyanyelvű közül 14 960-nak ruszin, a 64 042 szlovák anyanyelvű közül 62 411-nek szlovák a nemzetisége. A 167 215 jugoszláv közül viszont 12 272-nek magyar, 735-nek román, 304-nek német, 211-nek ruszin, 855-nek szlovák az anyanyelve. Az 1991-es népszámlálás szerint 339 491 magyar közül 11 941-nek szerb az anyanyelve. Csak első pillantásra tűnik ellentmondásosnak, hogy a szerb anyanyelvű magyarok száma az 1981-ben bejegyzett 33 625-ről 11 941 főre esett vissza. A magyar nemzetiségűek száma 12 százalékkal, a szerb anyanyelvű magyaroké pedig 64,8 százalékkal csökkent. Mivel a teljes asszimiláció folyamata a nyelvi asszimilációval kezdődik és a nemzetiség elvesztésével zárul, megállapítható, hogy csupán ebben a tízéves időszakban mintegy húszezren mondtak le magyar anyanyelvükön kívül magyar nemzetiségükről is. A románok esetében csökkenés mutatkozott 4143-ról 1644-re, a ruszinoknál 4146-ról 2269-re, a szlovákoknál 5781-ről 2063-ra. A románoknál és a ruszinoknál valamivel lassabban, a szlovákoknál ugyanolyan gyorsan ment végbe a teljes asszimiláció, mint a magyaroknál. Ennek végeredményeként 1991-ben csupán 325 396 magyarnál (1981-ben még 350 043-nál), 36 890 románnál (1981-ben még 42 955-nél); 15 148 ruszinnál (1981-ben még 14 960-nál) és 60 796 szlováknál (1981-ben még 62 911-nél) egyezett meg a nemzetiségi hovatartozás és az anyanyelv.

A főbb jugoszláv nemzetiségek anyanyelv szerinti megoszlása

	Magyar		Román		Ruszin		Szlovák	
	1981	1991	1981	1991	1981	1991	1981	1991
Összesen	369 965	344 667	44 960	39 137	15 702	15 800	64 042	63 105
Ebből az anyanyelvvél megegyező nemzetiség	350 403	325 396	42 955	36 890	14 960	15 148	62 411	60 796
Jugoszláv	12 272	14 789	735	1 835	211	326	855	1 687

Ebben az időszakban hét százalékkal csökkent a magyar anyanyelvűek száma, a román anyanyelvűeké 8,6 százalékkal. A szlovák anyanyelvűeké 1,6 százalékkal, a ruszinoknál ukrán gyarapodás történt. Viszont tovább növekedett a magyar, román, ruszin és szlovák anyanyelvű jugoszlávok száma. Ez a növekedés azonban a magyarok esetében már közel sem olyan dinamikus, mint amilyen 1971-1981 között volt, s amilyen a románoknál, ruszinoknál

és szlovákoknál maradt. A magyarok 1991-ig teljesen elveszítették minden visszaasszimiláló erejüket. Ugyanis a szerbek között már csak 75-nek, a horvátok között csak 691-nek volt magyar az anyanyelve, holott 1981-ben még 1073 szerbnek és 2535 horvátnak volt magyar az anyanyelve. Igaz, az 513 zsidóból 272 ismét a magyart tartotta anyanyelvének. (Ez 1981-ben még nem volt tapasztalható.) A 3873 német közül 242 a magyart vallotta anyanyelvének. Emellett 213 ruszin, 265 szlovák és 292 cigány magyar anyanyelvűnek nevezte magát. (A cigányok integrálódnak a legközvetlenebbül a szerb nemzetiségbe és anyanyelvhez.) Mindez azonban nem változtat azon a megállapításon, hogy a magyarok elvesztették visszaasszimiláló erejüket. Az el nem üldözött és életben hagyott németek nemzetiségi azonosságtudata és anyanyelvhez való ragaszkodása viszont ismét feltámadt.

4. indikátor: az anyanyelvi oktatás és a nemzeti azonosságtudat megvonása

A nemzetiségek megmaradását a szervezethezében (irányításában) viszonylag autonóm, az óvodától az egyetemi oktatásig terjedő önálló iskolarendszer és az oktatás tartalmában (tantervek, tankönyvek és anyanyelven oktató tanárok által), kötöttségek nélkül kinyilvánított és gyakorolt nemzetiségi azonosságtudat nagyon hosszú időre biztosíthatná. Éppen ezért tűzi ki célul a nemzetiségek asszimilálására törekvő politika az iskoláztatás, oktatás és nevelés teljes vagy részleges leépítését. A nemzetközi közvélemény, álszent magatartása ellenére is, a második világháború befejezése óta megbélyegzi a teljes körű anyanyelvi oktatás megvonását a nemzetiségektől. A törvényi és jogi keretek általában megvoltak Jugoszláviában az elemi és részben a középiskolai anyanyelvi oktatáshoz, de az állam nem tett semmit - vagy csak keveset - a szervezeti, anyagi és szubjektív feltételek biztosításáért.

Tekintettel rendkívül bonyolult és szerteágazó felépítésére, a nemzetiségi tannyelvű iskolarendszert kiépíteni és működtetni állami segítség nélkül lehetetlen. A nemzetiségi tannyelvű iskolahálózat és oktatási rendszer nem tartható fenn és nem működtethető csak önszerveződéssel vagy anyaországi segítséggel. Az állami támogatás megtagadása vagy elmaradása általában a következőképpen történik (tekintsük át a szerb nemzetiségi tanügyi politika jellegzetességeit).

A törvény engedélyezi ugyan az anyanyelvi oktatást, de a kiegészítő jogszabályok kidolgozatlanok maradnak, és ebből kifolyólag lehetlenné válik a törvény végrehajtása. Az óvodai hálózat szervezetlen és elégtelen. Az önálló nemzetiség tannyelvű iskolákat megszüntetik, vagyonukat kisajátítják, majd szerb tannyelvű iskolákkal egyesítik. Területi iskolahálózatot hoznak létre azzal a céllal, hogy lehetlenné tegyék a nemzetiségi tanulók szabad tevékenységének megszervezését és nemzeti azonosságtudatra nevelését. Nemzetiségi tannyelvű tagozatokat alakítanak ki általában távol a nemzetiséglakta városrészekről. Az anyanyelvi tanterv, tankönyv és tanfelügyelet hármából az egyik fejlesztését mindig tudatosan hátráltatják, a célból, hogy alapot szolgáltasson a nemzetiségi tannyelvű oktatás korlátozásához. A lejáratos eredményeként a nemzetiségi szülőket kételyeik arra ösztönzik, hogy gyermekeiket szerb tannyelvű tagozatra írassák át. Állami sugallatra, de nem állami intézkedésként, hanem tömegszervezetek által szünet nélkül ellenpropaganda folyik a nemzetiségi tannyelvű iskoláztatás és oktatás ellen: drága, nem teszi lehetővé az államnyelv „tökéletes” elsajátítását, korlátozza a szakmai érvényesülést stb. A beiratkozás megszigorítása, különösen középiskolai szinten: elsősorban ott nyitnak nemzetiségi tagozatot, ahol nincs elég végzős kisebbségi általános iskola, s ahol létszámuk indokolná, ott nem nyitnak. Az anyanyelvi felvételi rendszer korlátozása középiskolai és megszüntetése főiskolai és egyetemi szinten azzal a céllal, hogy lelassítsák az értelmiségiképzést. A nemzeti azonosságtudatra nevelő tantárgyakból (anyanyelv, nemzeti irodalom és történelem, társadalmi alapismeretek, művelődéstörténet, zenei és képzőművészeti oktatás és nevelés) megalázóan hiányoznak a nemzeti tartalmak, értékek és ismeretanyag; amit nyújtanak, azt is

meghamisítják. A tanárképzést még azokból a tantárgyakból is korlátozzák, amelyek anyanyelvi és irodalmi ismereteket nyújtanak. (A magyar nyelvű tanítóképzést Zomborba - idegen nyelvi közegbe - helyezték át, s ez lehetlenné teszi a teljes nyelvi és szakmai felkészítést.) A nemzetiségi tannyelvű iskola- és oktatási rendszer gyakori átszervezése azzal a céllal történik, hogy tájékoztatlanná tegye és elrettentse a szülőket és gyermekeiket az anyanyelvi oktatástól, és átirányítsa őket szerb tannyelvű tagozatokra. A tantárgyak felét, sőt újabban már kétharmadát szerb nyelven oktatják még az úgynevezett magyar tannyelvű iskolákban is. És még nagyon sok más, igen jelentős erő hat a tanügyi asszimiláció területén. Ezekre azonban most nincs mód kitérni.

Vizsgáljuk meg röviden a fent említett korlátozó intézkedések néhány konkrét hatását az iskolarendszerben és az oktatásban. A szerb tanügyi törvények a második világháború után a nemzetiségi tagozatok megnyitását általános és középiskolai szinten 15 tanulóhoz, illetve azonos foglalkozást választó 15 tanulóhoz kötötték. Ugyanakkor a szerb tagozatok megnyitását nem korlátozza törvény. A szerb és a nemzetiségi gyermekek születési ezreléke ma már megközelítőleg azonos. Ez azt jelenti, hogy nem lehet többé törvényes kéretek között megszervezni a nemzetiségi oktatást egy 1500 lélekszámú nemzetiségi településen, de meg lehet szervezni akár egy 500 lakosú szerb településen.

A tanügyi asszimiláció stratégiája és taktikája az, hogy még mielőtt a nemzetiségi tanulók száma 15-re csökken, általában átszervezik az iskolát, hogy éppen ezzel idézzék elő a fogyást. Ennek tudható be, hogy már az 1961-62-es tanévben; bár 410 helységben éltek magyarok, csupán 188-ban szervezték meg a magyar tannyelvű oktatást; nyolcosztályos általános iskolát 67 helységben tartottak fenn. Habár 148 településen éltek szlovákok, csupán 26 helységben folyt szlovák tannyelvű oktatás, és tíz helységben működött nyolcosztályos szlovák tannyelvű általános iskola. S noha kilencven helységben éltek románok, mindössze 33-ban volt román tannyelvű oktatás és 13-ban nyolcosztályos általános iskola. Ruszinok 72 helységben éltek, kilencben folyt ruszin tannyelvű oktatás, de csak háromban működött teljes, nyolcosztályos általános iskola. Ugyanakkor összevont és kombinált tagozatok megnyitására szinte mindenütt meglelt volna a lehetőség, tanuló volt elég, de itt a tanerő felkészítése és munkába állítása maradt el. Hat helységben lehetőség nyílt teljes, nyolcosztályos magyar tannyelvű általános iskola, egyben szlovák és három helységben ruszin tannyelvű nyolcosztályos iskola létesítésére. Intézkedés azonban nem történt. Éppen az ellenkezője fordult elő, és ennek következtében az 1996-97-es tanévig jelentős mértékben zsugorodott a nemzetiségi tannyelvű oktatási hálózat.

A nemzetiségi általános iskolai tanulók száma és tannyelvek szerinti megoszlása

	Tanulók száma		Tannyelv szerinti megoszlás	
	1961-62	1996-97	1961-62	1996-97
Magyar	54 763	27 584	45 127	21 848
Román	6 244	2 859	5 405	1 627
Ruszin	2 987	1 523	1 462	766
Szlovák	10 654	5 378	8 594	3 892

Ezek szerint az 1961-62-es tanévben a magyar általános iskolások 17,6, a szlovákok 19, a románok 13, a ruszinok 51 százaléka szerb tagozatra járt. Mintegy negyedszázaddal később, az 1996-97-es tanévben ugyanez az adat így fest: magyarok 20,8, szlovákok 27,6, románok 43,2, ruszinok 50,3 százalék. S az arány úgyszólván évről évre növekszik.

A középiskolai hálózat egészen az 1963-64-es tanévig fejletlen volt, jelentősen azóta sem változott. Az 1996-97-es tanévben a magyar középiskolások 67,2, a szlovákok 79,7, a románok 27,9 és a ruszinok 14,9 százaléka tanult anyanyelvén. Lényegében ezek az arányok nem javultak, inkább romlottak. Ugyanis a beiratkozási politika a szerb tannyelvű

középiskolákba való átáramlást szorgalmazza. Ha a több évtizedes átlagot vizsgáljuk, a magyar tannyelvű középiskolák tanulóinak több mint fele szakmunkásképzőbe járt (az 1996-97-es tanévben 45,5 százalékuk, és ez jelentős javulás az előző évtizedekhez képest), a szerb tannyelvű középiskolásoknak azonban mindig csak a harmada (az 1996-97-es tanévben is csak 38 százalékuk) járt szakmunkásképzőbe.

A szerbek meghatározó szerepet játszanak az értelmiségiképzésben, nemcsak létszámuk szerint, hanem nyomasztó arányuk által is. A nemzetiségi főiskolások aránya az összes főiskolához viszonyítva az 1996-97-es tanévben a következő volt: magyar 10,8, szlovák 1,4, román 0,7, ruszin 0,6 százalék.

A nemzetiségi egyetemista hallgatók aránya az 1996-97-es tanévben: magyar 5,7, szlovák 1,1, román 0,2 és ruszin 0,6 százalék. Számukhoz képest a szerbek értelmiségiképzése csaknem kétszer gyorsabb ütemben nő, mint a magyaroké. A magyarok értelmiségiképzésének növekedése egyetemi szinten két és félszer-háromszor lassúbb ütemben történt a szükségesnél, mind a szerbekhez, mind pedig a magyarság összlétszámához viszonyítva. Ennek következménye, hogy a 15 éves és annál idősebb magyar népességben az egyetemi végzettségűek aránya 1991-ben 2,5, a szerbeknél viszont 4,2 százalékot tett ki.

Az anyanyelvi és irodalmi tanszékeket kivéve az egyetemeken és főiskolákon az oktatás államnyelven történik. Rövid ideig az egyetemeken nemzetiségi nyelvű szaklektorátusok működtek, ezeket azonban megszüntették. A nemzetiségi főiskolai és egyetemi hallgatók száma az ösztöndíjasok között a nemzetiségek arányához viszonyítva még az ötven százalékot sem közelíti meg.

Az általános és középiskolai tankönyvek behozatalát az anyaországokból jogszabályok tiltják. Az anyanyelv- és irodalomtankönyveket - az általános iskolákban használatosak kivételével - szerb nyelvről és szerb szerzőktől fordították. Kiadásuk mindig akadozik és késik. Megszüntették a középiskolák számára az anyanyelvi tankönyvkiadást - a nyelvtan- és irodalomtankönyvek kivételével. A nemzeti azonosságtudatra nevelő tankönyvek és tantervek (irodalom, történelem, zene, képzőművészet) 1945-től napjainkig nem töltötték be hivatásukat. Ellenkezőleg, nemzetiségi nyelven népszerűsítik a szerb hegemoniát, a szerb államalkotó készséget és tehetséget, feltétlen behódolásra nevelnek és oktatnak.

Ha egy nemzetiségi nyelven oktató tanár nyugdíjba vonul, 1989 óta általában szerb pedagógussal töltik be a helyét. Ezzel mintegy előkészítik a nemzetiségi tannyelvű oktatás felszámolását.

Az 1989 után bekövetkezett úgynevezett rendszerváltás következményeivel nem foglalkozom. Ugyanis ez az időszak már nem tekinthető nemzetiségi szempontból asszimilációnak, hanem etnocídiumnak.

KÁROLY MIRNICS

Factors of Assimilation and Assimilation Policy in Yugoslavia (the Region of Voivodina)

According to the author's analysis, natural assimilation is a universal phenomenon which always occurs where peoples meet. Today it occurs at the various levels of democratic development of states and societies, within the framework of economic life and as an unavoidable accompaniment to the aspirations toward globalisation. Attempts are made towards positive discrimination as regards natural assimilation, in the interests of assisting the survival of the minority community.

Forced assimilation of minority communities occurs in those totalitarian states where one witnesses denationalising, oppressive policies which negate established rights, executed through the use of extreme (military, police) or milder means (administration and ideology).

Yugoslavia was just such a state, a country created in 1918 as a fascist-monarchy. In 1945 a communist dictatorship was introduced to the country, whilst in 1989 it became the stage for an ethnic civil war, a hinterland. In Yugoslavia, the state always played an active part in the oppression of national minorities, in the destruction of communities. The author uses demographic material to examine and discuss the particularities of forced assimilation, such as: 1.) the distribution of generations within the work-force and forced emigration with the aim of damaging minority growth. 2.) The dislocation of mother-tongue usage and national belonging whilst forcing the concept of so-called "Yugoslav identity". 3.) Supporting density reductions. 4.) Obstructing schooling in the mother-tongue. Behind all the various forms of forced assimilation there lies a direct refusal of positive discrimination for national ethnic communities. The paper contains much statistical data with which the arguments are underpinned.